

tudi obratno — je ostala razprava v Arandjelovcu na akademski višini, mogoče včasih celo preveč, pa so zato mnoga načeta vprašanja ostala brez odgovora, mnoge ugotovitve nedorečene. Pokazalo pa je posvetovanje v Arandjelovcu kljub mnogim nasprotujočim si ocenam in nasprotujočim si zaključkom, čeprav so znanstveniki govorili o istih tekstih in istih zgodovinskih dejstvih, da se spreminjajo pogledi in stališča tako med marksisti kot tudi med somišljeniki anarhizma. Razpravljalci so si bili enotni, da so anarhisti bili in so revolucionarji. Prečesto marksisti v idejnih in političnih spopadih niso bili pravični in objektivni, ko so sektaško zmanjševali pomen anarhističnih idej, kot je ugotovil eden od razpravljalcev. Razpravljalci so opozorili na vrsto anarhističnih tez, ki jih je zgodovinski razvoj potrdil kot pravilne. Naj omenim samo dve. Nekdo je v razpravi upravičeno podčrtal, da je odklonilno stališče anarhistov do države ena od najsijajnejših točk anarhizma, saj nevarnosti pred državo, pa četudi je proletarska, nikakor niso male. Hkrati je zgodovinsko dejstvo, da so anarhisti prvi opozorili na nevarnost velike koncentracije in centralizacije oblasti po revoluciji, ko novi politični vrh lahko — nekateri anarhisti trdijo, da je to nujnost — zrasle v politično elito, »rdečo buržoazijo«, ki si, kot vsaka oblast, hoče zagotoviti svoje privilegije. Na drugi strani pa danes tudi anarhisti ponovno preverjajo svoja stališča do marksizma, na katerega so dolgo gledali s posmehom. Zato nekateri anarhisti zahtevajo, da se obračuna z anti-marksiističnim dogmatizmom.

Gotovo je, da se niti marksizem ni končal z Marxom, pa tudi anarhizem ne z Bakuninom, oba sta se razvijala dalje, obenem pa so se spremenile tudi politične in družbene razmere. Verjetno tudi zato nihče od prisotnih na posvetovanju v Arandjelovcu ni oporekal parafraziranju Leninove misli o levičarstvu kot otroški bolezni komunizma v misel, da sta »današnji marksizem in današnji anarhizem samo otroške manifestacije razvoja filozofije človečnosti«.

Jasna Fischer

ZNANSTVENO POSVETOVANJE »USTANOVITEV IN DELOVANJE KP REKE 1921—1924«, REKA, 24. DECEMBRA 1979

Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara iz Reke se je skupaj z občinsko konferenco ZKH na Reki vključil v proslavo 60-letnice ZKJ, SKOJ in revolucionarnih sindikatov z znanstvenim posvetovanjem. Namen posvetovanja je bil osvetliti dejavnost KP Reke v letih njenega obstoja, kar sovпада z obstojem samostojne reške države. Organizatorji so si prizadevali vključiti k sodelovanju čim več sodelavcev tudi iz drugih republik, da bi bila razvojna slika dejavnosti reške komunistične partije čimbolj popolna. Pripombo bi imeli na samo razporeditev izvajanja tem. Tematsko združeni referati bi imeli na poslušalce večji učinek in jim omogočili boljši pregled nad podanimi temami.

Z referati je sodelovalo sedem referentov.

Najširši vsebinski in časovni pregled je dal prvi referent, Petar Strčić, strokovni sodelavec Centra za historiju radničkog pokreta z Reke, ki je orisal

družbenopolitične in ekonomske odnose na Reki, ne samo v letih 1919—1924, kot je napisano v naslovu referata. Segel je precej nazaj v 19. stoletje, v čas dualizma, ko je iskal in analiziral vzroke razmejtive reške države po 1. svetovni vojni.

O osrednji temi znanstvenega posvetovanja sta govorila dva referenta. Prvi, Mihael Sobolevski, strokovni sodelavec reškega zgodovinskega centra, se je omejil na ustanovitev komunistične stranke na Reki novembra 1921. leta. Povedal je, da je KP Reke nastala podobno kot mnoge komunistične stranke v tem času »iz revolucionarne jezgre socialističkog pokreta.« Avtor je analiziral program KP Reke in ugotovil, da je enak programu KP Italije, ki je bil sprejet januarja 1921 v Livornu. Sobolevski to razlaga z dolgotrajnim sodelovanjem delavskega gibanja na Reki in v Italiji, pa tudi z vplivom posameznih aktivistov KP Italije, ki so sodelovali pri ustanovitvi reške komunistične stranke.

Nadaljevanje razvoja reške partijske organizacije je podal Luciano Giuricin, predsednik Centro di ricerche storiche iz Rovinja. Referent je prikazal predvsem akcijsko delovanje KP Reke od 1922. leta do njene vključitve, maja 1924, v KP Italije.

Naslednja sodelavka rovinjskega Centro di ricerche storiche Daniela Millotti je v svojem referatu *L'assalto fascista allo Stato libero di Fiume* orisala fašistične poskuse, kako rešiti reško vprašanje v korist italijanske države, v vsem obdobju (vsaj formalno) samostojne Reške države.

O stališčih nekaterega komunističnega tiska na reško vprašanje so govorili referati iz Ljubljane in Beograda.

Lilijana Trampuž, sodelavka Inštituta za zgodovino delavskega gibanja iz Ljubljane, se je omejila na poglede tržaškega časopisa »Delo« kot glasila Komunistične partije Italije na reško vprašanje, Milan Vesović in Enes Milak, sodelavca Inštituta za savremenu historiju iz Beograda, pa na poglede komunističnega tiska Srbije na reško vprašanje.

Vsi trije referenti so prišli v svojih razpravah do podobnih zaključkov, da komunistični tisk sledi v glavnem le važnejšim dogodkom na Reki. V globlje reševanje reškega vprašanja (preko načela o samoodločbi narodov) se niti KP Jugoslavije niti KP Italije takrat še nista spuščali, saj sta obe partiji vse sile vlagali za pripravo na revolucijo. Partiji sta stali na stališču, da bodo po uspešni revoluciji vsi problemi avtomatično rešeni — tudi narodnostni. Tako stališče se je v obeh strankah le počasi spreminjalo. V Julijski krajini z nastopom Vladimirja Martelanca, ki je že 1923 opozoril na pomanjkljivosti v odnosu KPI do nacionalnega vprašanja, stališče stranke pa se spremeni šele po 3. kongresu KPI januarja 1926, ko sprejme stranka načelo pravice narodov do samoodločbe v svoj program. V Jugoslaviji pa pride do sprememb po 3. državni partijski konferenci, januarja 1924, ko tudi KPJ sprejme načelo pravice narodov do samoodločbe vse do odcepitve.

Zaradi odsotnosti referentke iz Zagreba Stanislave Koprivice-Oštrić, je odpadel referat o stališčih komunističnega tiska Hrvatske o reškem vprašanju, ki bi dano sliko še dopolnil.

Vsi referati bodo objavljeni v posebni publikaciji, ki jo pripravlja Centar za historiju radničkog pokreta na Reki.

Lilijana Trampuž

GORIŠKA SREČANJA 1979 V NOVI GORICI 9. IN 10. NOVEMBRA 1979

Želja po spoznavanju krajevnih razmer na Goriškem in v širšem primorskem prostoru je bila razlog za organiziranje »Goriških srečanj«. Tako je poudaril ob otvoritvi prvega od teh srečanj v Novi Gorici ravnatelj Goriškega muzeja Branko Marušič. Prvo »Goriško srečanje« je bilo posvečeno proučevanju zgodovine delavskega gibanja na Primorskem pred prvo svetovno vojno, med obema vojnama, v narodnoosvobodilnem boju in tudi povojnem obdobju. Organizatorja srečanja sta bila Goriški muzej iz Nove Gorice in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja iz Ljubljane. Posvetovanje je bilo tudi posvečeno 60-letnici KPJ, 35-letnici 2. in 3. partijske konference KPS za Slovensko Primorje ter 35-letnici izvolitve PNOO za Slovensko primorje in so se ga udeležili številni zgodovinarji, arhivski delavci, pedagogi s primorskih šol in udeleženci narodnoosvobodilnega boja.

Skupno je bilo prebrano enajst referatov — dr. Franc Rozman: Delavsko gibanje na Goriškem in kmečko vprašanje; mag. Boris Gombač: Delavsko gibanje v Trstu med razrednim in nacionalnim na primeru Narodne delavske organizacije; Drago Sedmak: »Nuova idea«, prvo socialistično glasilo na Goriškem; dr. Milica Kacin-Wohinz: O stališčih KPI in KPJ do nacionalnega vprašanja v Julijski krajini med obema vojnama; France Klopčič: Stališče KPJ do Slovencev v Julijski krajini in njen vpliv na KPI (1920—1928); Petar Strčić: Josip Broz-Tito i Istra izmedju dva svjetska rata; dr. Tone Ferenc: Razvoj KPS na Primorskem 1941—1945 (kratek pregled); Slavica Plahuta: Narodnoosvobodilne tehnike v srednjeprimorskem okrožju (problematika); mag. Boris Mlakar: Propaganda nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja na Primorskem; Metka Gombač: Tržaško in goriško okrožje (1945—1947); Nelida Silič-Nemec: Problematika NOB spomenikov na Primorskem.

Dr. Franc Rozman je podal kronološko genezo odnosa Jugoslovanske socialnodemokratske stranke na Slovenskem in pri tem ugotovil, da je imela JSDS do tega vprašanja dvoje različnih stališč. Od ustanovitve pa do leta 1902 je smatrala, da mora pritegniti kmeta v svoje vrste, medtem ko je v nadaljnjem obdobju potisnila kmečko vprašanje v ozadje. Drugače je bilo po zaslugi dr. Henrika Tume le na Goriškem.

O gospodarski in politični situaciji Trsta na prehodu iz 19. v 20. stoletje, o stavkovnem gibanju, o odnosu delavskega gibanja do nacionalnega vprašanja v Trstu in o lomljenju enotnosti tržaškega delavstva ravno ob nacionalnem vprašanju, ko je pri enem delu proletariata prevladal nacionalni moment, pri drugem pa razredni, je poročal mag. Boris Gombač.

Prvi socialistični list na Goriškogradiščanskem, njegovo vsebinsko zasnovo in urednike, je predstavil Drago Sedmak. »Nuova idea« je izhajala od decembra 1902 do maja 1904, skupno je izšlo sedemdeset števil, žal pa je od teh znanih le petintrideset.

Času med obema vojnama so bili posvečeni trije referati, pri čemer je referat Petra Strčića presegal zastavljen okvir »Goriških srečanj«, medtem ko sta ostala dva referata predstavila stališče KPJ do Slovencev v Julijski krajini, odnos med KPJ in KPI ter njuno gledanje na nacionalno vprašanje. V svojem tehtnem referatu o stališčih KPJ in KPI do nacionalnega vprašanja je dr. Milica Kacin-Wohinz prikazala razvoj gledanja KPI na to vprašanje, njeno začet-

no nerazumevanje tega vprašanja in postopno spoznavanje ali vsaj načelno priznavanje, da je potrebno socialni boj povezati z bojem za nacionalno osvoboditev, kar je privedlo do tripartitne pogodbe, pa ponovno odmikanje KPI od programa zedinjene Slovenije v času vse večje fašistične nevarnosti, ko je hotela KPI združiti vse sile v boju proti fašizmu, tudi italijanske protifašistične meščanske struje, ki pa so pristajale le na avtonomijo drugih narodov v okviru Italije. O vlogi, delovanju in idejah posameznih slovenskih komunistov v KPI pa je spregovoril France Klopčič. Oba referata sta prispevala k popolnejši podobi slovenskih komunistov, zlasti Vladimirja Martelanca, vzpodbudila pa sta tudi polemično razpravo, predvsem okoli F. Klopčičeve ocene Regenta kot »anacionalca«, proti čemer so z dokazi odločno nastopali dr. Milica Kacin-Wohinz, dr. Joža Vilfan in Branko Babič.

Pregled dogajanj na Primorskem v letih 1941—1945, s poudarkom na razvoju KPS, je podal v obširnem referatu dr. Tone Ferenc. Opozoril je na številne probleme in posebnosti, ki so pogojevali specifični razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem, zlasti na odnose med KPS (oziroma KPJ) in KPI, pomanjkanje subjektivnih sil, na težko dediščino več kot dvajsetletnega fašističnega raznarodovanja, a hkrati na visoko nacionalno zavest primorskih Slovencev, ki je bila garancija, da bodo kadri, ki sta jih pošiljala KPS in OF na Primorsko, lahko uspešno delovali. Orisal je tudi kadrovski, organizacijski in številčni razvoj KPS na Primorskem, partijske konference oziroma posvetovanja ter njihov pomen.

O enem izmed najmočnejših orožij narodnoosvobodilnega gibanja, to je o tisku in tiskarnah, je spregovorila Slavica Plahuta, ki je precizirala pojme »osvobodilni tisk«, »tisk med narodnoosvobodilnim bojem«, »partizanski tisk« in »narodnoosvobodilni tisk«, postavila periodizacijo razvoja narodnoosvobodilnih tehnik v srednjeprimorskem okrožju in odprla vprašanje virov, ki bi prispevali k podrobnejši in temeljitejši raziskavi omenjene tematike.

Mag. Boris Mlakar je obravnaval pogoje in oblike delovanja kontrarevolucionarnih sil na Primorskem, predvsem njihovo propagandistično dejavnost v pisni ali ustni obliki, centre in organizatorje te propagande ter sile, ki so jo podpirale.

Tudi referati na temo narodnoosvobodilnega boja so izzvali diskusijo udeležencev, ki pa so bolj dopolnjevali izvajanja referentov, kakor pa razpravljali o njihovih stališčih.

O povojni problematiki tržaškega in goriškega okrožja v razdobju od 1945 do sprememb leta 1947, o upravni razdelitvi, razvoju ljudske oblasti, sodstva in o problemih odnosov z Zavezniško vojaško upravo, je poročala Metka Gombač.

Referat Nelide Silič-Nemec, ki bo gotovo našel svoje mesto tudi na posvetovanju umetnostnih zgodovinarjev v okviru »Goriških srečanj«, pa je obravnaval tipe spomenikov na Primorskem s tematiko narodnoosvobodilnega boja, njih projektante in izvajalce, institucije, ki so dajale pobude za njihovo postavitve in prevzemale skrb za spomeniško varstvo, ter probleme vrednotenja teh spomenikov s stališča umetnostnozgodovinskih kriterijev.

Po zaključku dvodnevne posvetovanja so se udeleženci udeležili še strokovne ekskurzije v Goriška Brda.

Vida Deželak